

PRISERNES REGULERING — MAAL OG MIDLER

FOREDRAG I NATIONALØKONOMISK FORENING DEN 27. OKTOBER 1939

Af H. Winding Pedersen

NAAR der udbryder Krig, begynder Priserne at stige. Og naar en saadan Prisstigning tager fat, kan man være sikker paa, at der fra store Kredse af Befolkningen rejses Krav om Værn mod Leveomkostningernes Forhøjelse. Derfor har ogsaa Krig og offentlig Prisregulering fulgtes ad fra Oldtiden op til vor Tid. I Dag har Krigen paany gjort Spørgsmaalet aktuelt.

Bestræbelserne for at modvirke Krigstidens Prisstigninger kan tage et snævrere eller et videre Sigte, og de kan betjene sig af forskellige Midler. Man kan indskrænke sig til at bremse Stigningen i de vigtigste Nødvendighedsvarers Priser, eller man kan paa bredere Basis søge at forhindre en generel Prisopgang. Blandt Midlerne mod Prisstigning er den direkte Prisregulering, Maksimalpriserne, det mest aabenlyse og letfattelige og vel ogsaa derfor det mest populære blandt Forbrugerne. Ofte har man i den Grad begrænset sig til den direkte Prisregulering, at man samtidig har ført en Pengepolitik, der direkte modvirkede Priskontrollens Formaal.

De senere Aars planøkonomiske Udvikling har yderligere vænnet os til direkte Prisregulering fra det offentliges Side og dermed lettet Gennemførelsen af en mere omfattende Priskontrol under en Krig. Vi har endog i det sidste Tiaar set Eksempler paa, hvordan Staterne ikke blot har reguleret enkelte, særligt vigtige Varepriser, men hvordan den direkte Priskontrol selv i Fredstid har gjort Pengepolitikken Rangen stridig som Regulator af hele Priseniveauet og er blevet benyttet som Middel mod saavel faldende som stigende Priser (NIRA i U. S. A. og de tyske »Preisstopfverordnungen« under Fireaarsplanen). Men hvad man end mener om disse Eksperimenter, saa maa det erkendes, at der her i Danmark

er meget bestemte Grænser for, hvad der kan opnaas ved et lignende Forsøg paa at regulere hele Prisniveauet ad den direkte Priskontrols Vej. Importprisernes afgørende Betydning for vort Prisniveau er velkendt, og de kan ikke reguleres ved danske Maksimalpriser. Skal der gøres et Forsøg paa over en bred Front at begrænse Importprisernes Stigning, kan det praktisk talt kun ske ved en Sænkning af Valutakurserne (Opskrivning af Kronen). Naar Prisernes Regulering under Krigens Afspærringsforhold skal drøftes, maa Penge- og Valutapolitikken derfor stadig komme til at indtage en central Plads i vore Overvejelser.

Nogle vil maaske hævde, at ethvert Initiativ til Ændring af Kronens Værdi overfor andre Valutaer er af det onde. Det maa imidlertid understreges, at der hverken til Sterlingkursen 22,40 eller til Dollarkursen 5,18 eller til Kurser af nogen anden Højde knytter sig Egenskaber, der gør dem rigtigere eller retfærdigere end alle andre uanset den økonomiske Udviklings Gang. Det er rigtigt, at faste Valutakurser er af stor Betydning for Erhvervslivet. Ingen tænker sig vel heller, at vi skulde komme tilbage til den forrige Krigstids Forhold med dens Svingninger i alle Kurser fra Dag til Dag. Men noget andet er, om man lejlighedsvis foretager en Tilpasning af Kursernes Niveau til ændrede økonomiske Betingelser. Samme Kroneværdi kan ikke opretholdes under alle Forhold. Man kan jo under ingen Omstændigheder holde alle Valutakurser konstante, og under en ekstraordinær Udvikling som den nuværende maa man blandt den økonomiske Politik's Redskaber reservere sig Retten til selv at tage Initiativet til en Ændring af Kursniveauet. Som vi skal se, kan der alt efter Omstændighederne blive Tale om saavel en Nedskæring som en Opskrivning af Kronen.

I.

Der er almindelig Enighed om, at der bør føres en saadan Pengepolitik, at Inflation undgaas. Men hvad er Inflation? Under Indtryk af den forrige Krigs voldsomme Forandringer af Prisniveauets Højde opstillede man i Efterkrigstiden det konstante Prisniveau som Maal for Pengepolitikken. Senere Overvejelser har imidlertid ført mange Økonomer til den Opfattelse, at Gennemførelsen af en saadan Politik vilde føre os fra den ene Grøft i den modsatte. Ifølge disse Økonomer sikres den mest stabile Erhvervsudvikling, hvis man lader Prisniveauet variere omvendt med Produktiviteten. Altsaa hvis man f. Eks.

lader tekniske Fremskridt vise sine Virkninger i en Nedgang i Priserne og omvendt lader forringet Produktionsevne og dermed følgende Vareknaphed give sig Udslag i et højere Prisniveau.

Overfører vi denne Tankegang paa Forholdene under en Krig, maa vi dele de Aarsager, der medfører en Stigning i Prisniveauet, i to Grupper. I den ene kommer de, der medfører en Formindskelse af Vareudbudet og dermed fremkalder det, man kunde kalde en Knaphedsstigning i Prisniveauet: Formindskede Tilførsler fra Udlandet, forringet Produktion paa Grund af Mangel paa Raastoffer eller som Følge af Indkaldelser til Militæret, o. s. v. I den anden Gruppe falder de Aarsager, der fremkalder en Stigning af Prisniveauet ved at forhøje Købeevnen regnet i Penge: Kreditudvidelse, høje Valutakurser, Underskud paa Statsregnskabet, Lønforhøjelser o. s. v. Ønsker man at lade Prisniveauet variere omvendt med Produktiviteten, bliver Konsekvensen, at kun Prisstigninger, der skyldes denne sidste Aarsagsgruppe, kan karakteriseres som Inflation, og at kun denne Del af Prisopgangen skal søges undgaaet. Derimod maa man under en Krig tillade en vis Stigning i Prisniveauet svarende til det formindskede Vareudbud. Med denne Knaphedsstigning er der ikke nødvendigvis sket en vedvarende Forringelse af Pengeværdien. Naar Forsyningerne igen bliver rigeligere og Produktionsevnen større, skulde det være muligt atter at faa Priserne ned til deres gamle Højde. Først med den egentlige inflationære Prisstigning er der taget Skridt, som det er vanskeligt at gøre om igen. Inflationsstigningen i Priserne kan undgaaes ved en derpaa indrettet Pengepolitik. Derimod er Knaphedsstigningen Udtryk for en Varemangel, som man ikke kommer uden om at bære under en eller anden Form. Vil man ikke tage den i Form af stigende Priser, maa Indkomsterne presses ned, eller Forbruget maa begrænses gennem offentlig eller privat Rationering. Det vil ikke være muligt at drage nogen skarp Skillelinje mellem Inflation og Knaphedsstigning, men Sondringen er dog formentlig tilstrækkeligt klar til at være af praktisk Interesse.

Tilpasser vi Teorien paa danske Forhold, maa Formuleringen gaa ud fra Udenrigshandelens afgørende Betydning for den danske Økonomi. Derfor bliver Forholdet mellem Eksport- og Importpriser af ganske særlig Interesse, naar de afgørende pengepolitiske Beslutninger skal træffes. Eksporterhvervene producerer indirekte Importvarer, og jo højere Eksportpriserne er i Forhold til Importpriserne, des flere Importvarer kan Landet

tilbytte sig for en given Eksportmængde. Stiger Eksportpriserne stærkere end Importpriserne, er dansk Erhvervslivs Produktivitet dermed forøget, men formindsket, hvis Importpriserne stiger mest.

A) Lad os først se paa det Tilfælde, at Eksportpriserne stiger mere end Importpriserne. Da dette, efter hvad der netop er sagt, betyder, at den danske Produktions Effektivitet er forøget, skulde Priseniveauet sænkes. Det maa ske ved, at Valutakurserne sættes ned samtidig med, at der føres en tilbageholdende Kreditpolitik. Hvis Kreditgivning til visse Laantagere er nødvendig, maa Kreditten saa vidt muligt begrænses tilsvarende paa andre Punkter. En Sænkning af Valutakurserne forudsætter naturligvis en saadan Valutarigelighed, at Nationalbanken er Herre over Markedet. Men det gunstige Forhold mellem Import- og Eksportpriser bidrager netop til at fremkalde en saadan Tilstand, og hvis Fragtraterne stiger, har det samme Virkning.

Det maa naturligvis tages i Betragtning, at Krigens Transportvanskeligheder, Blokader og Licensordninger kan bevirke, at vi ikke kan udføre og indføre saa meget, som vi ønsker til de herskende Priser. Som Følge heraf kan der opstaa en saadan Knap-
hed paa Importvarer, at de paa det indenlandske Marked kan sælges til betydeligt højere Priser end dem, hvortil de kan importeres, naar Varen overhovedet kan faas til Landet. Om denne Prismargin skal begrænses, bliver et Spørgsmaal om direkte Prisregulering. Men der er i hvert Fald Mulighed for effektivt at bremse Importprisernes Stigning ved, at man sætter Valutakurserne ned. Herved falder ganske vist Eksportpriserne i danske Kroner saavel som Importpriserne, men da vi har forudsat, at Eksportpriserne var steget mere end Importpriserne, kan det ske, uden at Eksporterhvervene bliver urentable.

En Undtagelse danner det Tilfælde, at der viser sig saadanne Hindringer for vor Eksport, at dens Mængde stærkt indskrænkes. Vore Indkøbsmuligheder bliver da selv trods et gunstigt Forhold mellem Eksport- og Importpriser tilsvarende begrænsede, og den heraf fremgaaede Knaphed paa Importvarer vil fremkalde stigende Priser. Denne Prisstigning maa karakteriseres som en Knaphedsstigning og maa efter Teorien om Prisvariation omvendt med Produktiviteten have sin Gang.

Følger man ikke i Tilfælde af en gunstig Udvikling af Forholdet mellem Eksport- og Importpriser den her beskrevne Pengepolitik, bliver Resultatet Inflation. De høje Eksportpriser og de relativt

høje Valutakurser vil da i Forening fremkalde en Oppustning af Indtægterne i Eksporterhvervene, Importprisernes Stigning bliver ikke bremsed, og Pengerigeligheden danner yderligere Basis for Inflationen.

B) Det netop behandlede Tilfælde svarer til Forholdene under den forrige Krig. Indtil den alvorlige Afspærring begyndte i 1917, udviklede Forholdet mellem Eksport- og Importpriser sig i gunstig Retning, og selv om det modsatte derefter blev Tilfældet, bevarede dog en overnormal Forrentningsprocent i Landbruget. Men vi har ingen Garanti for, at denne Udvikling vil gentage sig under den nuværende Krig. Tværtimod. Med den Centralisering, der er foretaget af Indkøbet paa vore vigtigste Eksportmarkeder, er det sandsynligt, at Eksportvarernes Prisstigning, saadan som det hidtil har været Tilfældet, fortsat bliver begrænset. Det har derfor særlig Interesse at se paa det Tilfælde, at Importpriserne stiger mere end Eksportpriserne.

En saadan Prisudvikling betyder, at Eksporten køber en mindre Importmængde end før. Dansk Produktion er altsaa blevet mindre effektiv, og efter Teorien om Prisvariation omvendt med Produktiviteten skulde Prisniveauet altsaa have Lov til at stige. Valutakurserne skulde i dette Tilfælde ikke sættes ned, men tværtimod efterhaanden sættes op for at bevare Eksporterhvervenes Rentabilitet.

Men en generel Prisstigning vender den tunge Ende nedad. Og desuden maa det tages i Betragtning, at det i Praksis kan vise sig vanskeligt at standse ved Knaphedsstigningen og undgaa en yderligere, inflationistisk Prisopgang. Hvis der viser sig væsentlige Stigninger i Leveomkostningerne, vil det blive svært at undgaa Lønforhøjelser, og hvis Lønningerne sættes op, kan det blive vanskeligt at undgaa en inflationær Prisstigning. Er først saavel Lønninger som Priser steget, vil det være svært at komme ned paa et lavere Niveau efter Krigens Afslutning. Og sker det ikke, er en varig Forringelse af Pengenes Købeevne Resultatet.

Der er her i Landet almindelig Enighed om, at Arbejderne bør have deres Andel i den stigende Velstand, de tekniske Fremskridt bringer os, og at denne Andel maa sikres dem i Form af lejlighedsvis Lønstigninger, hvis de ikke faar den i Skikkelse af lavere Priser. Men om noget saadant er der ikke Tale her. Der er heller ikke Tale om en Udvikling som under den forrige Krig, hvor Danmarks økonomiske Stilling i de første Krigsaar forbedre-

des, men hvor Arbejderne ikke fik deres Andel i den øgede Velstand, men tværtimod ved Prisstigningen, der dengang var en egentlig Inflation, efterhaanden blev berøvet over 15 pCt. af deres Realløn. I det Tilfælde, der her er forudsat, er Landets økonomiske Stilling forringet, og hvis Arbejderne og andre Befolkningsgrupper, hvis Indtægter bevæger sig i Takt med Lønarbejdernes Vederlag, i denne Situation opnaar en Forhøjelse af Lønnen svarende til Prisniveauets Stigning, vil det sige, at de opnaar uforandret Realløn paa en Tid, da Landets samlede Realindkomst gaar ned.

Det vil ikke være muligt at give saa store Befolkningsgrupper en saadan privilegeret Stilling. Hvis der i en saadan Situation sker en almindelig Lønforhøjelse, kan det næppe undgaas, at der herved gives Priserne et yderligere Skub opad, og hermed er man paa Vej hen mod den Svikmølle, hvor Lønstigning og Prisstigning skiftevis afløser hinanden og gensidig danner Basis for hinanden. Vil man hindre, at en saadan Inflation kommer i Gang, er det vigtigt saa vidt gørligt at bremse Leveomkostningernes Stigning, og der er derfor al mulig Grund til at undersøge, om det lader sig gøre at lægge Baand ogsaa paa Knaphedsstigningen i Prisniveauet.

Vi har hermed foretaget en vis Afvigelse fra den Maalsætning, der er karakteristisk for Teorien om Prisvariation omvendt med Produktiviteten, og kan da ogsaa komme til at føre en anden økonomisk Politik, end denne Teori foreskriver. Man kan derfor tænke sig, at man ogsaa under en ugunstig Udvikling af Forholdet mellem Eksport- og Importpriser forsøger at bremse Prisniveauets Opgang ved at holde forholdsvis lave Valutakurser. At Eksportpriserne kun stiger relativt lidt, gør det for saa vidt lettere at dæmme op for Leveomkostningernes Stigning, som de vigtigste Eksportvarer spiller en stor Rolle i det daglige Forbrug. Men det ugunstige Forhold mellem Eksport- og Importpriser danner samtidig en alvorlig Hindring for et Forsøg paa at tøjle Prisopgangen ved at holde lave Valutakurser, da det forringer Eksporterhvervenes, i første Række Landbrugets, Rentabilitet. Ganske vist kan Priserne paa Landbrugets Indkøb af Raastoffer stige noget stærkere end Priserne paa dets Salgsvarer, uden at Rentabiliteten forringes — naar blot Salgspriserne stiger. Medens Bruttoindtægten stiger proportionalt med Salgspriserne, paavirker Prisstigningen paa Indkøbet af Driftsmidler kun en Del af Omkostningerne, og de faste Udgifter bliver foreløbig uforandrede. Men det gælder kun indtil et vist Punkt. Forværres Forholdet mellem Eksport- og

Importpriser yderligere, og ønsker man ikke desto mindre fortsat at undgaa en Stigning i Valutakurserne, maa Følgen blive, at man kommer til at yde Landbruget Støtte paa anden Maade. Ikke mindst vil Hjælp være paakrævet til det mindre Landbrug, der staar i Fare for at blive klemmt mellem forholdsvis lave Priser paa Smør og Flæsk og høje Korn- og Foderstofpriser.

Som bekendt overvejer man ogsaa allerede en Støtteaktion til Afhjælpning af det ugunstige Forhold mellem Landbrugets Salgspriser og Indkøbspriser. Blot forekommer det noget selvmodsiggende, at Hjælpen ifølge de fremkomne Meddelelser delvis skal gives i Form af prishævende Foranstaltninger. Naar Formaalet er at skabe Basis for lave Valutakurser og dermed lave Priser, maa andre Former absolut være at foretrække.

Et af Tredivernes økonomiske Hovedproblemer, højere Valutakurser ctr. anden Støtte til Landbruget, kan altsaa komme til at forfølge os ogsaa under de ændrede Forhold. Det samme gælder en anden Side af Valutaspørgsmaalet. En Forudsætning for, at Kurserne i det hele taget kan holdes nede, er, at Nationalbanken er Herre over Valutamarkedet. Men et ugunstigt Forhold mellem Eksport- og Importpriser tenderer i sig selv til at fremkalde Valutaknaphed. Skibsfarten kan maaske skaffe os den manglende Valuta, men hvis det ikke sker, kan Valutakurserne kun holdes nede, hvis Valutabehovet begrænses enten ved Renteforhøjelse og Kreditindskrænkning eller ved, at Valutacentralen nedskærer Importen.

Rentestigning og Indskrænkning af Kreditten er det klassiske Middel til at faa Prisniveauet til at falde. Under moderne Forhold har en saadan Politik imidlertid i højere Grad den Virkning at sætte Produktionen i Staa end direkte at presse Priserne ned. Kreditindskrænkningen kan indirekte bidrage til at sænke Prisniveauet ved at begrænse Valutabehovet og dermed skaffe Mulighed for lavere Valutakurser. Men den gør det stadig ved at lamme Produktionen og forøge Arbejdsløsheden.

Man kan i Stedet lade Valutacentralen foretage Nedskæringen af Valutabehovet. Men Importbegrænsning er ikke i sig selv egnet til at skaffe lave Priser. Selv om man ved at reducere Indførslen kan skaffe lavere Valutakurser og dermed lavere Importpriser regnet i danske Kroner, saa vil den ved Importbeskæringen fremkaldte Vareknaphed medføre, at det indenlandske Prisniveau alligevel holdes oppe. Tilførsels- og Licensvanskeligheder vil maaske foretage Importbegrænsningen i Valutacentralens Sted, men Virk-

ningen paa Priseniveauet bliver den samme. I begge Tilfælde maa de lave Valutakurser suppleres med en temmelig omfattende direkte Prisregulering ved Hjælp af Maksimalpriser, for at Priserne paa det indenlandske Marked kan holdes nede. Og bliver Knapheden af mere alvorlig Art, maa der tillige gennemføres en Rationering.

Foran er diskuteret den Metode at bremse Prisstigningen ved Hjælp af relativt lave Valutakurser. Et Alternativ er, at man bevarer Landbrugets Rentabilitet gennem en Tilpasning af Valutakurserne og i Stedet søger at holde Priserne nede ved Hjælp af offentlige Tilskud til Import og Produktion af Varer til indenlandsk Forbrug. Denne Metode giver større Mulighed for Individualisering. Lave Valutakurser sænker Priserne for alle Købere, og de nedsætter Priserne i det Omfang, hvori de er bestemt af Verdensmarkedets, eller i den Udstrækning, hvori der til Vares Fremstilling anvendes importerede Raastoffer — alt uden Hensyn til, om der er Tale om Nødvendighedsvarer eller Luksusvarer. Følger man Tilskudsmetoden, kan man derimod koncentrere sig om at dæmme op for Nødvendighedsvarernes Prisstigning, og man kan eventuelt indrette Tilskuddene saadan, at de kun kommer Køberne i de lavere Indtægtsklasser til Gode. Særligt maa Bestræbelserne gaa ud paa at begrænse Opgangen i Udgifterne til Fødevarer, Brændsel, Belysning, Husleje, Skotøj og Klæder, der tilsammen opsluger op mod to Tredjedele af den jævne Mands Budget.

Ogsaa paa et andet Punkt viser den Metode at regulere Varepriserne ved Hjælp af Valutakurserne sin Mangel paa Evne til Individualisering. I det foregaaende, hvor Problemerne er behandlet i deres Hovedlinjer, er Eksport- og Importpriser omtalt som Indeksbegreber. En mere detailleret Behandling af konkrete Situationer maa imidlertid tage Hensyn til, at de enkelte Prisers Bevægelser langtfra behøver at være parallelle, og at det derfor f. Eks. ikke, saaledes som der foran for Nemheds Skyld er sagt, er Forholdet mellem Eksport- og Importpriserne som Helhed, der er afgørende for Landbrugets Rentabilitet, men derimod Forholdet mellem Priserne paa dets Salgsvarer og dets Vareindkøb. Netop under en Krig kan man vente store Forskelligheder i de enkelte Prisers Bevægelser, og her har den Metode at holde lave Valutakurser den Mangel, at den ikke frembyder Mulighed for i særlig Grad at imødegaa de stærkeste Prisstigninger, men nedsætter alle Priser med samme Procent.

Og man kan næppe i Relation til vort Problem helt tillægge de forskellige Prisstigninger Betydning i Forhold til den Vægt, hvormed de indgaar i Pristalsberegningen. Hvis f. Eks. Priserne paa Fodermidler og Gødningsstoffer stiger betydeligt mere end de øvrige Importpriser, indskrænkes dermed alvorligt Mulighederne for at modvirke Prisniveauets Opgang ved lave Valutakurser, uden at der gives Landbruget Tilskud som Kompensation for de høje Priser paa dets Driftsmidler. En anden Ting er, at en Prisstigning paa vigtige, alment anvendte Raavarer som f. Eks. Kul og Jern maaske har en større Evne til at forhøje Prisniveauet, end deres Vægt i Pristallet angiver. Det vil da være af særlig Interesse at modvirke Prisopgangen paa saadanne vigtige Varer ved Hjælp af Importpræmier. Prisstigningen paa de vigtigste Importvarer kan ogsaa som under den forrige Krig modvirkes derved, at man kommer ind paa en Differentiering af Fragtsatserne og paalægger Rederne at hjemføre de vigtigste Varer til lave Rater, mod at de faar Lov til at tage en højere Fragt for de mindre nødvendige. Endelig skulde det i visse Tilfælde være muligt at opnaa lavere Priser ved at centralisere Importen i en fælles Pulje.

Fra administrativt Synspunkt ser det ved første Øjekast ud til at være langt det letteste at holde Priserne i Skak ved Hjælp af lave Valutakurser. Ved en Ændring af Kursernes Højde gennemfører man i en Haandevending en Omfordeling af Landets Realindkomst. Men man maa ikke overse, dels at denne Metode efter en vis Grænse forudsætter Tilskud til Eksporterhvervene, dels at lave Valutakurser som foran nævnt kræver en Importbegrænsning, der igen nødvendiggør indenlandsk, direkte Prisregulering. Skal man herigennem skaffe sig virkelig Kontrol med Leveomkostningerne, maa denne Prisregulering omfatte Omraader, hvor Priskontrol erfaringsmæssigt er meget vanskelig, f. Eks. Klæder og Skotøj. Selv om man maaske alligevel vilde regulere de indenlandske Priser, vil det være des vanskeligere at gøre en saadan Priskontrol effektiv, jo større Spændvidde der vilde være mellem den frie, uregulerede Pris og den Pris, hvortil Varen kan importeres eller produceres.

Til Fordel for de lave Valutakursers Metode kan anføres visse Langtids synspunkter. Er hele Prisniveauet først kommet i Skred opefter, er det vanskeligt senere igen at faa det ned til den gamle Højde. Naar lysere Tider atter viser sig, og Vareknapheden mildnes, kan man nok vente, at de frie Priser igen vil falde, men de bundne (»inflexible«) Priser og Takster udviser erfarings-

mæssigt stor Træghed. Ogsaa Valutakurserne kan det vel have sine Vanskeligheder igen at faa nedsat. Disse Synspunkter taler for, at man ikke blot koncentrerer sig om at holde et Udvalg af de vigtigste Varepriser nede, men at man søger at dæmme op for Prisstigningen over en bred Front.

For at resumere: Hvis Importpriserne stiger stærkere end Eksportpriserne, og hvis Mulighederne for at eksportere og importere forringes, saa forværres hermed Landets realøkonomiske Stilling. Der lægges paa det danske Samfund en Byrde, som vi paa en eller anden Maade maa bære, selv om vi til en vis Grad selv kan bestemme, i hvilken Form og af hvem den skal bæres. I det foregaaende er nævnt forskellige Maader, hvorpaa Byrden kan fordeles indenfor det danske Samfund:

1) Man kan lade Priser og Valutakurser stige svarende til den forøgede Knaphed. Byrden fordeles hermed paa alle Samfundets Borgere i deres Egenskab i Forbrugere. Men en generel Prisstigning rammer de mindre bemidlede haardest. Byrden fordeles med andre Ord nok paa alle, men ikke efter Evne.

2) En anden Ting er, at Prisstigningen kan give Anledning til Lønforhøjelser og sætte et Kapløb mellem Priser og Lønninger i Gang. Opstaar en saadan Inflation, vil Pengene tabe en Del af deres Værdi, og Byrden vil i første Række blive baaret af Sparerne, herunder Indehaverne af Livsforsikringspolicer. Ogsaa de fastlønnede og de uorganiserede Funktionærer vil i særlig Grad komme til at føle Vanskelighederne. Endvidere Landbrugerne i Form af Lønstigninger, som vanskeligt kan væltes over paa Priserne. Men naar det er Slut med Prisstigningen, vil ogsaa Arbejderne have tabt, fordi Inflationen, i hvert Fald hvis den har antaget stærkere Former, har hæmmet Kapitaldannelsen og dermed Landets Produktionsevne.

3) Man kan — bl. a. for at hindre en saadan Inflation — søge at bremse ogsaa Knaphedsstigningen i Priserne ved at holde lave Valutakurser, og man kan skaffe sig det hertil nødvendige Herredømme over Valutamarkedet ved at forhøje Renteniveauet og indskrænke Kreditten. Byrden lægges da i særlig Grad paa dem, der bliver arbejdsløse som Følge af Kreditindskrækningen, og endvidere paa Eksporterhvervene, i det Omfang Forholdet mellem deres Salgspriser og Omkostninger forringes, uden at der gives dem Kompensation herfor ved Tilskud e. lign. En Del af Byrden

fordeles naturligvis paa samtlige Forbrugere, i samme Omfang som det ikke lykkes helt at undgaa Prisstigningen.

4) Man kan holde lave Valutakurser og skaffe sig Herredømmet over Valutamarkedet ved Importbegrænsning. Hvis der da ikke samtidig gennemføres en direkte Prisregulering, bremses heller ikke den indenlandske Prisopgang paa importerede Varer. Forbrugernes Byrde bliver derfor ogsaa den samme, bortset fra at de faar vore egne Eksportvarer til lavere Priser. Med denne Undtagelse har de lave Valutakurser da blot, samtidig med at Eksport erhvervenes Rentabilitet er forringet, givet en særlig Gevinst til dem, der handler med importerede Varer, forarbejder importerede Raastoffer eller fremstiller Varer, der konkurrerer med Importvarer. Cirklen bliver fuldkommen, hvis man giver Tilskud til Landbruget og opkræver Pengene som en Merindkomstskat paa Importører og Fabrikanter.

5) Suppleres de lave Valutakurser og Importbegrænsningen med direkte Priskontrol, kan de indenlandske Priser holdes lavere end ellers. I samme Omfang som dette lykkes, kommer Befolkningen ikke i Form af højere Priser til at føle den Byrde, som det forringede Forhold mellem Eksport og Importpriser og den forøgede Vareknaphed har lagt paa Landet. Knapheden viser sig i Stedet paa den Maade, at man ikke kan faa den Varemengde, man ønsker at købe til de gældende Priser, men maa indskrænke sit Forbrug. Byrden fordeles da i et vist Omfang paa Borgerne som en Forbrugsindskrænkning i Overensstemmelse med de Rationeringsregler, der iværksættes af det offentlige eller ved privat Foranstaltning — eller Forbrugsindskrænkningen sker ved, at de, der staar sidst i Køen, maa gaa tomhændet bort. Da Priserne til en vis Grad holdes nede, kommer Byrden ikke til at hvile saa haardt paa de mindre bemidlede, som hvis man ligesom under Punkt 1 lader Priserne stige svarende til den forøgede Knaphed.

Der kan naturligvis ogsaa i dette Tilfælde blive Tale om at give Tilskud til Landbruget, hvis det ikke skal komme til at bære en uforholdsmæssig Del af Vanskelighederne, og hvis Importbegrænsningen gaar ud over Raavarerne, vil Arbejdsløsheden ogsaa her forøges.

6) Endelig kan man som under Punkt 1 lade Valutakurserne og Im- og Eksportvarernes Priser stige og ad denne Vej fordele Byrden paa alle Borgerne, men samtidigt ved Hjælp af indenlandsk Prisregulering og Tilskud begrænse Prisstigningen paa de Varer, der har størst Betydning for de mindre bemidlede's Budget, og paa

denne Maade bidrage til, at Byrden i højere Grad fordeles i Overensstemmelse med den økonomiske Bæreevne. Tilskud kan ogsaa gives til Importen af vigtige Raavarer, der er af særlig Betydning for Prisudviklingen og for Erhvervenes Rentabilitet.

Der vil formodentlig i Princippet være almindelig Enighed om, at alle Landets Borgere hver efter sin Evne bør være med til at bære Tidens Byrder. Gaar man ud fra dette Hovedsynspunkt, maa man blandt de foran nævnte Maader, hvorpaa Byrderne kan fordeles, først og fremmest undgaa de Alternativer, der er omtalt under Punkterne 2 og 3. Alternativ Nr. 1 er heller ikke tilfredsstillende, og Alternativ Nr. 4 er kun et halvt Forsøg paa at forbedre paa det. Saavel af Hensyn til saa vidt muligt at fordele Byrderne efter Evne som til at undgaa en kumulativ Løn- og Prissligning er det ønskeligt at bremse ikke alene en eventuel begyndende Inflationsstigning, men ogsaa Knaphedsstigningen i de mindre bemidlede Leveomkostninger.

Dette kan opnaas ved begge de Metoder, der er omtalt under Punkterne 5 og 6. Af disse tillader Nr. 6 den største Individualisering. I samme Grad som de lave Valutakursers Metode nødvendigvis gør Tilskud til Landbruget, kan man sige, at man ved begge de to Metoder holder Priserne nede ved Tilskud. I det ene Tilfælde gives Tilskudene direkte til de Varer, hvis Prisopgang bremses, i det andet indirekte, derved at Tilskudene er en Forudsætning for de lave Valutakurser, der igen bringer lavere Priser. I dette sidste Tilfælde gives der altsaa indirekte Tilskud til alle Import- og Eksportvarer og Varer, der fremstilles af indførte Raastoffer eller konkurrerer med Importvarer. Priserne paa Nødvendighedsvarer og Luksusvarer sænkes i Flæng, og alle Im- og Eksportpriser sænkes med samme Procent. Giver man derimod direkte Tilskud, kan man koncentrere sig om Nødvendighedsvarerne og om de vigtige Varer, hvis Priser udviser stærkest Tendens til Opgang. Man vil med andre Ord ved de direkte Tilskud opnaa den største Differentiering af Prisstigningen og maa derfor ved denne Metode for et givet Tilskud opnaa den største Virkning i Henseende til at fordele Krigstidens Byrder efter Befolkningens økonomiske Bæreevne. Til Gengæld egner de lave Valutakursers Metode sig bedre til at dæmme op for en Langtidsstigning i hele Prisniveauet.

Det er naturligvis muligt at anvende begge de to Metoder jævnsides og derved søge at opnaa noget af begge Fordele. I hvor høj Grad det er muligt at imødegaa de stigende Priser ved at holde Valutakurserne nede, uden at dette kræver uoverkommelige store

Tilskud til Landbruget, afhænger af Bevægelsen i de specielle Priser, hvoraf dette Erhvervs Rentabilitet afhænger. En anden Begrænsning for denne Metodes Anvendelighed er, at den kan kræve saa stor Importbegrænsning, at det gaar for stærkt ud over Beskæftigelsen. I Almindelighed kan man vel sige, at de lave Valutakursers Metode egner sig bedst til en Slags første Forsvarslinje. Jo længere Krigen varer, og jo stærkere dens Virkninger bliver for Danmarks Økonomi, jo større Knapheden bliver, og jo mere uensartet Prisudviklingen fremtræder, i des højere Grad maa det blive ønskeligt at betjene sig af den Metode, der tillader størst Individualisering og er den mest effektive til at fordele Øjeblikkets Byrder paa den ønskede Maade — altsaa de direkte Tilskuds Metode.

C) En Udvikling er tænkelig, hvor Forholdet mellem Eksport- og Importpriserne forringes, men hvor en Stigning i Fragtindtægterne afbøder den Valutaknaphed, Prisudviklingen ellers vilde medføre. Landbruget kan her komme i Vanskeligheder, selv om Valutakurserne ikke sættes lavere end ved den Højde, hvor der er Ligevægt mellem Betalingsbalancens løbende Poster uden Importbegrænsning eller Kreditindskrænkning. Krigen har under disse Forudsætninger ikke forringet Landets økonomiske Stilling som Helhed, men har fremkaldt en ujævn Erhvervsudvikling. Opgaven maa da særlig blive at udjævne den Forskel i Vilkaarene, Krigen har medført for de forskellige Erhverv. Tilskud til Landbruget finansieret ved Merindkomstskat paa Skibsfarten frembyder sig her som en nærliggende Udvej, medens det ikke i dette Tilfælde vil være naturligt at hjælpe Landbruget ved at sætte Valutakurserne i Vejret.

D) Foran er behandlet de Tilfælde, at Eksportpriserne steg henholdsvis stærkere og svagere end Importpriserne. Skulde endelig det Tilfælde indtræffe, at Eksport- og Importpriser steg nogenlunde i Takt, vil det sige, at Prisudviklingen hverken har medført Tab eller Gevinst for Danmark, og tænker man sig, at Udenrigshandelens Mængde heller ikke paavirkes, vil Landets økonomiske Stilling være uændret. Vejen til at undgaa, at en udefra kommende Inflation breder sig hertil, vil da gaa over en Nedsættelse af Valutakurserne, der her kan ske, uden at Eksporterhvervenes Rentabilitet forringes. Skulde enkelte Erhverv faa deres økonomiske Stilling forværret, fordi deres Salgs- og

Raavarer har en Prisudvikling, der afviger fra de summariske Eksport- og Importpristals, kan dette afbødes ved Tilskud.

Selv om Forholdet mellem Eksport og Importpriser er uforandret, er det imidlertid tænkeligt, at Eksport- og Importmængderne gaar ned. Dette har her som overalt samme Virkning, som hvis Relationen mellem Eksport- og Importvarenes Priser forringedes, og man har til Imødegaelse af en saadan Udviklings Indflydelse paa det indenlandske Prisniveau Valget mellem de samme Alternativer, som tidligere er omtalt.

II.

Den direkte Prisregulering er allerede omtalt flere Gange og skal nu optages til nærmere Drøftelse.

Medens den direkte Priskontrol som Regel nyder stor Popularitet i vide Kredse blandt Forbrugerne, har Økonomerne indtaget en mere kritisk Holdning overfor den. Maksimalpriser appellerer til Publikum ved at imødekomme dets umiddelbare første Reaktion overfor noget ubehageligt: »Saadan noget skulde forbydes«. Økonomerne derimod har i højere Grad haft Øjnene aabne for Prisreguleringens svage Sider og begrænsede Formaaen, men til Gengæld har en liberalistisk Forhaandsindstilling maaske til Tider ført dem lovlige vidt i deres Kritik.

De klassiske Hovedindvendinger mod den direkte Prisregulering er dels, at den sætter Prisen ud af Spillet som Regulator af Forbruget, dels, at den modvirker sit eget Formaal — at værne Forbrugerne mod en forøget Vareknapheds Følger — ved at hæmme Produktionen og dermed fremkalde en endnu større Knaphed. Mange Læsere vil sikkert finde en Diskussion af disse Ting noget trivielt, men det er maaske dog i den nuværende Situation nyttigt at genopfriske visse gamle Sandheder.

Lad os da erindre den gamle Lærebogssætning, at Priserne, naar de overlades til sig selv, udøver den Funktion at bringe Ligevægt mellem Efterspørgsel og Udbud, mellem Forbrug og Produktion. Formindskes Varetilførslerne til Markedet, saa maa Forbruget paa en eller anden Maade begrænses tilsvarende. Gribes der ikke ind i Prisdannelsen, sker Forbrugsindskrænkningen paa den Maade, at Prisen stiger til en saadan Højde, at Køberne ikke ønsker at aftage mere, end der findes paa Markedet. Samtidig har den højere Pris den Betydning, at den opfordrer til større Produktion eller Import og dermed til at afhjælpe Knapheden. Forhindrer man nu ved Fastsættelsen af en Maksimalpris Prisen i at stige saa

meget, som ellers vilde være blevet Tilfældet, saa bringes der hermed Uorden i denne Mekanisme. Dels stimuleres Udbudet ikke i samme Grad som ellers, og dels vil der nu til den forholdsvis lavere Pris være Købere til en større Varemængde, end der findes paa Markedet. Knaphedens Følger undgaar man imidlertid ikke under en eller anden Form. Man maa finde sig enten i høje Priser, i Rationering eller i at staa i Kø. Man kan jo ikke bruge flere Varer, end der er at faa. Indskrænkes derfor Forbruget, efter at der har vist sig større Knaphed, ikke af højere Priser, maa det begrænses paa anden Vis, og sker det ikke ved en Rationering, saa finder det Sted paa den Maade, at de, der kommer først til Mølle, faar malet, medens de, der staar sidst i Køen, maa gaa tomhændet bort.

Finder man denne Varefordeling mindre rationel, er Konsekvensen, at der maa gennemføres en Rationering. Nu kan en saadan Rationering, i hvert Fald i et vist Omfang, gennemføres ved de handlendes private Foranstaltning, ved Hjælp af Kundelister e. lign. Under moderne Forhold viser baade handlende og Fabrikanter stor Interesse for at bevare en fast Kundekreds og er derfor — sikkert i højere Grad end for 25 Aar siden — interesseret i at yde alle deres Kunder en nogenlunde ligelig Service. I Betragtning af den stærkt fremherskende Tendens til at holde faste Priser uanset midlertidige Svingninger i Efterspørgslen synes det ogsaa sandsynligt, at de erhvervsdrivende selv under normale Forhold til Tider i Virkeligheden foretager en Art Rationering og for saa vidt ikke staar fremmed overfor Fænomenet.

Men det kan ikke nægtes, at en saadan privat Rationering har sine svage Sider, og de vil vise sig des stærkere, jo større Knapheden er, og jo større Forskel der derfor er mellem Maksimalprisen og den Pris, der kunde opnaas ved fri Handel. Det kan næppe undgaas, at Folk med de rette Forbindelser og store, velhavende Kunder, som Sælgerne er stærkest interesseret i at bevare, bliver begunstiget. Og naar man af Hensyn til de mindre bemidlede søger at holde Priserne nede, gør man det samtidigt billigere for de bedre stillede at hamstre. En meget væsentlig Fordel ved en offentlig Rationering er netop, at ingen kan købe mere, end han har Kort til, og at de velhavende derfor ikke ved at byde en Overpris kan friste deres Leverandører til at begunstige dem og til at omgaa Maksimalprisbestemmelserne. Jo større Knapheden er, des mere nødvendig vil en offentlig Rationering altsaa være. Moralen af det foregaaende er med andre Ord, at hvis man

forhindrer Prisen i at udøve sin normale, forbrugsregulerende Virkning, saa maa man efter en konsekvent Betragtning sætte en anden Regulator, en Rationering, i Stedet.

Vender vi os dernæst til Prisregulerings Forhold til Udbudet, saa er den Fare aabenbar, at man ved at holde Priserne nede kan komme til at lægge en Bremse paa Produktion og Import. Nogle Økonomer har derfor villet afvise enhver Prisregulering undtagen en Indskriden overfor den egentlige Vareager.

Med Vareaager menes ikke her enhver Stigning i Pris, Avance eller Nettofortjeneste. Naar f. Eks. Kornpriserne stiger, fordi Høsten har været lille, plejer man heller ikke at tale om, at Landmændene aagrer med Kornet, skønt det meget vel kan ske, at en lille Høst giver det kornsælgende Landbrug større Fortjeneste end en stor. Aager maa efter nationaløkonomisk Sprogbrug indebære, at man bevidst udnytter Situationen til at skaffe sig høje Priser. Under effektiv Frikonkurrence er en saadan Udnyttelse udelukket, fordi den enkelte Sælger her er uden Indflydelse paa Markedsprisens Højde. Men selv under den mest fuldstændige Konkurrence er en vis Opgang i Prisen og dermed evt. i Fortjenesten en normal Konsekvens af øget Vareknaphed. Hvis Prisen ikke steg, vilde der indtræde den foran beskrevne Mangel paa Ligevægt mellem Efterspørgsel og Udbud. En saadan Stigning i Pris eller Fortjeneste, der er en normal Følge af den øgede Knaphed, vil man ikke efter nationaløkonomisk Sprogbrug kalde Aager. Man vil reservere denne Betegnelse for en Forhøjelse af Priserne, der er større end den forøgede Knaphed berettiger til.

Som Eksempler paa saadan egentlig Vareaager kan nævnes, at Sælgerne skaber en kunstigt forøget Knaphed ved at holde Varerne tilbage fra Markedet, at en Monopolist benytter sig af Situationen som Paaskud til at udnytte sit Monopol kraftigere end før, eller at Sælger skaffer sig en højere Pris ved at skabe Panik blandt sine Kunder eller i hvert Fald give dem Indtryk af, at Varemanglen er større, end den i Virkeligheden er.

Det vil ofte være en karakteristisk Side ved Vareaageren, at det i Forvejen knappe Udbud yderligere formindskes. Sælgeren vil naturligvis være særlig tilbøjelig til at holde Varerne tilbage fra Salget, hvis han venter yderligere Prisstigning i Fremtiden. Men det maa understreges, at en saadan Spekulation i fremtidig Prisstigning ikke nødvendigvis behøver at være af det onde. Det er

f. Eks. paa alle Varebørser en normal Foreteelse, at Forventning om fremtidig Knaphed og Prisstigning giver sig Udslag i en Prisopgang allerede i Øjeblikket, og denne øjeblikkelige Prisforhøjelse har den gavnlige Virkning, at den faar Køberne til allerede med det samme at spare paa Varen. Hvornaar denne legitime Spekulation holder op, og Vareaageren begynder, vil det sikkert i mange Tilfælde være vanskeligt at afgøre.¹⁾

Der kan sikkert skaffes almindelig Enighed om, at det vil være en Opgave for Prisreguleringen at bekæmpe den foran beskrevne egentlige Vareaager. Men naar man fra visse Sider har ønsket at begrænse dens Virksomhed hertil, synes dens Omraade hermed for snævert afgrænset. Der gives en Række Tilfælde, hvor Prisopgangen til en vis Grad kan begrænses, uden at det har nogen skadelig Indflydelse paa Udbudet.

For det første kan de høje Priser af forskellige Aarsager være afskaaret fra eller i hvert Fald stærkt hæmmet i at udøve deres normale Virkning: at fremkalde større Udbud. Det gælder naturligvis først og fremmest Importvarerne under en fuldstændig Afspærring fra Handelssamkvem med Udlandet, men ogsaa hvis Import er afhængig af Licens fra Eksportlandets eller de krigsførende Magters Side, hvis Transporten paa lignende Maade er rationeret, eller hvis Importen begrænses af vor egen Valutacentral. Ogsaa hvad angaar de Varer, der produceres indenfor Landets Grænser, kan de høje Prisers stimulerende Virkning paa Udbudet være stærkt begrænset eller helt bortfaldet, hvis Raastofferne ikke frit kan importeres, eller hvis de er underkastet Rationering. I alle disse Tilfælde vil der være skabt et særligt Spillerum og en særlig Opgave for Prisreguleringen.

Endvidere kan Panik og Spekulation føre til overdrevne Prisstigninger. Ganske vist er som nævnt ikke enhver spekulativ Prisstigning af det onde. Men den normale, gavnlige Spekulation vanskeliggøres stærkt, naar det under Krigsforhold er næsten umu-

¹⁾ I Handelsministeriets nu ophævede Bekendtgørelse Nr. 290 af 3. September 1939 anvendtes Begrebet Vareaager i en noget anden Betydning, end ovenfor er sket, nemlig som omfattende enhver Forhøjelse af den procentvise Avance udover den i vedkommende Branche sædvanlige. I den nugældende Bekendtgørelse om Varepriser m. v. af 19. Oktober 1939 anvendes Begrebet Vareaager ikke, men Bekendtgørelsen indeholder Forbud mod nogle af de Midler, ved hvis Hjælp man iflg. det ovenstaaende kan opnaa Aagerpriser, jfr. § 10 om Tilbageholdelse af Varer fra Omsætningen og § 12 om Forbud mod Paavirkning af Efterspørgslen ved at henvise til forventede Prisstigninger, Vareknaphed e. lign.

ligt at danne sig blot nogenlunde velbegrundede Forestillinger om den fremtidige Udvikling, og Erfaringen viser, at Spekulation i kommende Prisstigninger kan føre Priserne op i ganske meningsløse Højder. I Virkeligheden vil en bestemt Maksimalpris, selv om den er lavere, i saadanne Tilfælde ofte virke mere stimulerende paa Produktionen end de usikre Spekulationspriser. Maksimalpriser bliver erfaringsmæssigt i Praksis ogsaa Minimalpriser og vil derfor være et sikrere Grundlag for Dispositionerne end nok saa høje, ustabile, spekulativt prægede Priser.

Men der er naturligvis altid en Grænse for, hvor meget man kan opnaa ved en Prisregulering. Man kan ikke i et lille Land som Danmark regulere Udlandets Salgspriser, og hvad angaar de Varer, der produceres her i Landet, forøger man kun Knapheden, hvis man sætter Maksimalprisen saa lavt, at en stor Del af Producenterne ikke kan faa deres Omkostninger dækket. Man kan naturligvis paa l i g n e Producenterne en vis Produktion, men en saadan Fremgangsmaade ønsker man vel at undgaa længst muligt, og hvis der ikke betales en Pris, der dækker Omkostningerne, er en saadan Foranstaltning ensbetydende med en Særbeskatning.

Navnlig om Landbrugsvarerne gælder det, at større Produktion forudsætter højere Priser, et Forhold man tydeligvis ogsaa har haft Opmærksomheden henvendt paa ved Fastsættelsen af Maksimalpriserne paa Korn. Denne Omstændighed gør, at Vanskelighederne ved samtidig at skaffe Forbrugerne lave og Producenterne lønnende Priser kommer særligt stærkt frem her. Naar hertil kommer Landbrugets Krav om at faa »Verdensmarkedets Pris«, er det ikke underligt, at man under den forrige Krig kom ind paa at bevilge store offentlige Tilskud til det indenlandske Forbrug af Levnedsmidler. Naar Tilskudene blev saa store, skyldtes det for en Del, at de Verdenspriser (i danske Kroner), man gik ud fra, laa paa et abnormt højt Niveau paa Grund af Kreditinflationen og de høje Valutakurser. Noget tilsvarende vil formodentlig blive undgaaet denne Gang.

Paa andre Punkter kan imidlertid Mulighederne for at drive Prisregulering uden Tilskud blive mindre end under Verdenskrigen. Jo mere inflationistisk Pengepolitikken er, des mere vil de frie, uregulerede Priser til enhver Tid overstige Omkostningernes Højde. Der bliver altsaa des større Spillerum for Prisreguleringen, jo mere man paa andre Omraader fører en Politik, der modvirker dens Formaal. Kommer der nu ingen Kreditinflation, og gaar Import- og Eksportvarernes Prisudvikling Danmark imod,

vil maaske en Bremsning af Nødvendighedsvarernes Prisstigning forudsætte Tilskud over et større Omraade end sidst. En vis Prisregulering, der kan ske uden Tilskud, vil dog være paakrævet, hvis Importen begrænses, enten af Tilførselsvanskeligheder eller af Valutacentralen for at skaffe Basis for lave Valutakurser. —

Tilskudsvejen er som bekendt allerede betraadt med den gældende Rugbrødsordning. Blot er Tilskudene ikke som under den forrige Krig finansieret ved direkte Skatter paa de mere bemedlede, men ved en Afgift paa Hvedemel, altsaa ved en Afgift, der paa Forhaand maa ventes at have alle en indirekte Skats mest berygtede Egenskaber. For Øjeblikket er Forholdet imidlertid det, at Bagerne bærer en væsentlig Del af Afgiften, da Priserne paa Wienerbrød, Kager o. l. ikke er forhøjet. Men Franskbrødet er dog steget ca. 7 % som Følge af Afgiften, og hvis der senere bliver Brug for flere Penge og derfor højere Afgifter, vil det sikkert vise sig vanskeligt at skaffe lavere Leveomkostninger ved at lægge en Skat paa det ene Levnedsmiddel og bruge Pengene som Tilskud til det andet.

I Forbindelse med Spørgsmaalet om Prisreguleringens Indvirkning paa Udbudet skal omtales det stærkt debatterede Problem, om de erhvervsdrivende ved Kalkulationen af deres Udsalgspriser skal have Lov at beregne deres Omkostninger ved Vareindkøbet efter Dagens Genanskaffelsespris eller kun efter den for Varerne virkelig betalte Indkøbspris.

De prisregulerende Myndigheder Verden over forlangte under Verdenskrigen Salgspriserne beregnet efter Indkøbsprisen, en Fremgangsmaade, der naturligvis under et stigende Prisniveau umiddelbart forekommer mest tiltalende for en Myndighed, som har faaet til Opgave at holde Priserne nede. Imidlertid tilsiger rationel Driftsøkonomi Virksomhederne at beregne deres Omkostninger efter Dagsprisen. Kalkuleres Salgspriserne i en Prisstigningsperiode efter de virkelig betalte Indkøbspriser, vil der ikke ved Salget opnaas tilstrækkeligt til, at Virksomhedens reelle Kapital, Varelagret, kan opretholdes uforandret — i hvert Fald ikke uden at Indehaverens normale Nettofortjeneste angribes. Sælger man ud efter Indkøbsprisen til Trods for, at Dagens Genanskaffelsespris f. Eks. er steget til det dobbelte af, hvad man i sin Tid betalte for Varerne, saa vil man ved Salget kun faa tilstrækkeligt ind til at købe den halve Varemængde ind igen.

Fra nationaløkonomisk Synspunkt saavel som fra den enkelte

Virksomheds er det naturligvis af største Vigtighed, at Realkapitalen opretholdes intakt. Prisansættelse efter Indkøbsprisen indebærer en Fare for, at Indkøbene mindskes, og at Knapheden derved forøges. Et andet Synspunkt er, at Prisberegning paa Grundlag af Dagsprisen tvinger os til straks at tage den større Knaphed, som en Prisstigning er Udtryk for, ad notam og derved ogsaa tvinger os til med samme at økonomisere stærkere med Varen.

Der kan naturligvis gives Tilfælde, hvor Prisansættelse efter Dagens Genanskaffelsespris ikke giver et rimeligt Resultat. F. Eks. hvis Dagsprisen er steget til saadanne Fantasihøjder, at Indkøb overhovedet ikke kommer paa Tale. Ogsaa hvis Importen fra Udlandet helt afspærres, taber Dagspris-Beregningen noget af sin Realitet. Man har endvidere anført, at det i visse Erhvervsgræne, vistnok navnlig i Detailhandelen, er sædvanlig Praksis at kalkulere paa Grundlag af Indkøbsprisen. Forklaringen er sandsynligvis, at denne Politik er mest populær hos Kunderne. Formodentlig holder man sig skadesløs ved i det lange Løb at beregne en noget højere Bruttoavance eller derved, at Udsalgspriserne under Prisfald ikke ganske følger med Indkøbspriserne nedefter. Det er nu blevet gjort gældende, at det vilde være urimeligt, om de erhvervsdrivende, der plejer at kalkulere efter Indkøbsprisen, under Prisreguleringen skulde have Lov til at gaa over til at beregne Salgspriserne efter Dagens Pris. Dette Argument er ikke uden en vis Vægt. Men det maa dog ikke overses, at et er at regne med Indkøbspriserne under nogenlunde rolige Forhold, hvor kun forholdsvis begrænsede Prisforandringer forekommer, et andet er at gøre det samme i Tider, hvor store Prisstigninger hører til Dagens Orden.

Et Paabud om Prisansættelse paa Grundlag af Indkøbsprisen kan maaske i visse Tilfælde tjene som Kompensation for, at Kontrollen med Avanceberegningen ikke er særlig effektiv. Men bortset herfra synes Kalkulation efter Dagsprisen at være den mest rationelle Hovedregel for Prisreguleringen. Konsekvensen er naturligvis, at Udsalgspriserne saa ogsaa maa følge Dagsprisen, naar Priserne engang igen gaar ned. Skulde der her vise sig for megen Træghed, maa Priskontrollen tage Affære.

Handelsministeriets Bekendtgørelse af 19. Oktober 1939 tager ikke udtrykkeligt Stilling til Problemet Indkøbspris ctr. Dagspris. Maaske har man haft dette Spørgsmaal i Tankerne, naar det i § 7 forbydes at tage Priser, hvorved der indvindes en urimelig Konjunkturgevinst. Muligvis vil man fortolke denne Bestemmelse

saadan, at Kalkulation efter Dagsprisen som Hovedregel ikke giver en urimelig Gevinst. Men efter de foranstaaende Betragtninger er den Forøgelse af Bruttoindtægten, der opnaas ved, at man faar Lov at kalkulere Salgspriserne efter Dagens Genanskaffelsespris i Stedet for efter den virkelig betalte Indkøbspris, i Princippet overhovedet ikke en Gevinst, men maa betragtes som en Omkostning. Det er et Beløb, som de erhvervsdrivende ikke efter rationel Driftsøkonomi kan anse for at være Indkomst, men som stadig maa reinvesteres, for at Virksomhedens reelle Kapital kan oprettholdes intakt.

Den direkte Prisregulering havde under Verdenskrigen næsten overalt to Hovedformer: Dels fastsatte man for en Række Varer bestemte Maksimalpriser, dels udstedte man et generelt Forbud mod at tage Priser, der gav Sælgeren en ekstraordinær Avance eller Gevinst, eller mod at forhøje Priserne med et større Beløb end svarende til Stigningen i Omkostningerne. Ogsaa i Danmark kendtes begge disse Former. Det almindelige Forbud mod at forhøje Priserne med mere, end der kunde begrundes med forøgede Udgifter, kom med Indenrigsministeriets Bekendtgørelse om utilbørlig Udnyttelse af Konjunkturerne af 1. Februar 1917, og nu er der med Handelsministeriets Bekendtgørelser af 3. September og 19. Oktober 1939 blevet indført en lignende generel Prisregulering.

De Erfaringer, man indhøstede under den forrige Krigsperiodes forskellige Forsøg paa en saadan altomfattende Priskontrol, er ikke opmuntrende. Det er naturligvis en yderst vanskelig Sag at føre en effektiv Kontrol med alle Varers og alle Virksomheders Prisberegning. Og selv om man nu kan regne med større Loyalitet fra de erhvervsdrivendes Side end for 25 Aar siden, saa ligger det i Sagens Natur, at en almindelig Avancebegrænsning maa have sine uheldige Sider, og at der ved dens Fortolkning og Administration maa opstaa en Række Vanskeligheder af saavel teoretisk som praktisk Art.

Skal Priserne endelig reguleres, er det at foretrække, at det saa vidt muligt sker ved, at der fastsættes bestemte Maksimalpriser fremfor Maksimalavancer. For det første er Overtrædelser i saa Fald lettere at opdage baade for Publikum og for Priskontrollen, og loyale erhvervsdrivende ved bestemt, hvad de har at holde sig til. Dernæst opfordrer Bestemmelser om maksimal Avance til Omgaaelse ved Kædehandel. Og endelig bevarer

man ved Ansættelse af bestemte Maksimalpriser usvækket de erhvervsdrivendes Interesse i at nedsætte deres Omkostninger og gøre billige Indkøb. Det er naturligvis særligt uheldigt at regulere Priserne ved at fastsætte en højeste procentvis Avance, da Virksomhederne herved bliver direkte interesserede i at købe dyrt ind. Samme procentvise Avance som før vil heller ikke altid (hverken brutto eller netto) være nødvendig for at dække Omkostningerne og give Indehaveren et passende Overskud, naar Avancen, som Forudsætningen er, beregnes af højere Indkøbspriser. I Bekendtgørelsen af 19. Oktober 1939 er disse Svagheder imødegaaet derved, at det er foreskrevet, at Nettoavancen hverken procentvis eller (med visse Modifikationer) i sit absolutte Beløb maa overstige den tidligere Højde før 3. September 1939. Men selv om det saaledes i Virkeligheden er den absolutte Nettoavance, der er sat Maksimum for, er næppe hermed i en Knaphedstid, da Afsetningen ikke er noget Problem, den Fare helt afværget, at de erhvervsdrivendes Interesse i lave Omkostninger og billige Indkøb afsvækkes. Næst efter bestemte Maksimalpriser vilde fra dette Synspunkt det bedste, omend ikke det letteste, formodentlig være, at der foreskrevs en højeste absolut Bruttoavance.

En anden Vanskelighed er, at det er svært at give Reglerne om en generel Avancebegrænsning en saadan Formulering, at de kan administreres efter Bogstaven med et fornuftigt Resultat. I § 7 i Handelsministeriets Bekendtgørelse af 19. Oktober 1939 hedder det, at Nettofortjenesten paa en Vare ikke maa overstige »den inden for vedkommende Branche før den 3. September 1939 ved Salg af en saadan Vare sædvanlige Nettoavance«. Det synes altsaa at være forudsat, at der i enhver Branche for hver enkelt Vare findes en nogenlunde ens, for alle eller i hvert Fald for det store Flertal fælles, typisk Nettoavance. Imidlertid turde Forholdet saavel indenfor Handel som Produktion være det, at Omkostninger og Nettofortjeneste varierer betydeligt fra Virksomhed til Virksomhed. Nogle har lave Omkostninger og opnaar derfor som Helhed en stor Nettogevinst, for andre gælder det modsatte. Og dertil kommer, at nogle af Branchens Medlemmer maaske plejer i særlig Grad at tage deres Fortjeneste paa visse Varer, mens nogle tager den paa andre. Det kan derfor blive vanskeligt at fastslaa, hvad der er »Branchens sædvanlige Nettoavance« paa den givne Vare.

Men lad os forudsætte, at det er sket. Efter Bekendtgørelsens Bogstav maa da ingen af Branchens Medlemmer, uanset hans En-

hedsomkostningers Højde, beregne sig en højere Nettoavance. Er nu Enhedsomkostningerne forskellige Virksomhederne imellem, bliver Følgen, at der i det samme lokale Marked bliver forskellige Priser paa samme Vare. Naar de i §§ 2 og 3 omtalte Prisnoteringer kun skal være vejledende, er Meningen hermed formodentlig, at Noteringen i givet Fald kan overskrides, men kun hvis Omkostningerne tillagt »Branchens sædvanlige Nettoavance paa vedkommende Vare« giver et højere Beløb end Noteringen. Ogsaa her er det altsaa forudsat, at der i samme Marked kan blive Tale om flere Priser paa samme Vare. Dette kan være et normalt O v e r g a n g s f æ n o m e n, naar der drives Konkurrence paa Prisen, men som permanent Tilstand kan det kun bidrage til Markedets Desorganisation. Hvem skal have det Privilegium at købe, hvor Varen er billigst, og hvem skal henvises til de dyre Leverandører?

Man vil maaske indvende, at der i Forvejen ikke findes ensartede Markedspriser for alle Virksomheder i de Brancher, hvor der sælges Mærkevarer eller i hvert Fald differentierede (individualiserede) Varer. Men i samme Grad bortfalder Berettigelsen for at tale om et fælles Marked for saadanne Varer og for at beregne en fælles »sædvanlig Nettoavance« for alle Virksomheder indenfor en saadan uensartet Branche. I hvert Fald kan det kun bidrage til at forrykke det tidligere Forhold mellem Varepriserne, saafremt man foreskriver, at alle skal kalkulere deres Priser med samme Nettofortjeneste. —

Et Alternativ til den Form for Avancebegrænsning, der er indført ved den gældende Bekendtgørelse, er, at man forbyder enhver at tage Priser, der giver ham en større Nettoavance, end han selv opnaaede paa vedkommende Vare før en bestemt Dato. Det bliver vel i stort Omfang en saadan Regel, de loyale erhvervsdrivende i Virkeligheden kommer til at praktisere selv under de nugældende Bestemmelser. Man undgaar her til at begynde med, at der bliver flere Priser i samme Marked. Men kun indtil Forholdet mellem de forskellige Virksomheders Omkostninger forrykkes. Spørgsmaalet kan i Virkeligheden kun løses paa rationel Maade ved, at der fastsættes en bestemt Pris, der er fælles for alle Virksomheder, som sælger samme Vare.

I de Brancher, hvor der er aftalt ensartede Priser, maa man vel selv efter den nugældende Bekendtgørelse tillade, at der fastsættes en Pris efter en Helhedsbetragtning for Branchen under eet. Hvis nemlig Priserne skal kalkuleres individuelt med Anvendelse af samme Nettoavance for alle, vil Prisaftalen sprænges, med-

mindre alle Medlemmer tilfældigvis har samme Enhedsomkostninger. Og en saadan Sprængning synes ikke at være forudsat i § 13, hvorefter det kan foreskrives, at Forhøjelser af Kartel- og Trustpriser skal anmeldes paa Forhaand.

Uanset om nu Reglerne om Avanceberegning overholdes mere eller mindre pinligt efter Forskrifternes Bogstav, saa er der en yderligere Komplikation at erindre: Saa snart det blot lykkes ved Hjælp af Avancebegrænsningen at holde Priserne under den Højde, den eksisterende Knaphed under ureguleret Prisdannelse vilde betinge, er Tilbud og Efterspørgsel som under enhver effektiv Prisregulering bragt ud af Balance, og Konsekvensen er enten Rationering eller en tilfældig Fordeling af de foreliggende Varemængder. En Maksimalpris- og Rationeringsordning omfattende alle Varer forbyder naturligvis sig selv af praktiske Grunde. Men naar der som omtalt til enhver Prisregulering i Form af Avancebegrænsning knytter sig en Række Vanskeligheder og svage Sider, og naar denne Prisregulering bringer Udbud og Efterspørgsel ud af Ligevægt, uden at man i Praksis kan bøde paa det ved Rationering undtagen i et Faatal Tilfælde, saa maa det Spørgsmaal rejses, om det overhovedet er nødvendigt eller ønskeligt at kontrollere samtlige Varepriser ad den direkte Prisregulerings Vej.

Prisregulering maa først og fremmest motiveres med Hensynet til de mindre bemidlede. Fra dette Synspunkt er det imidlertid ikke nødvendigt at forhindre alle Varer i at stige i Pris, uanset deres Betydning i Budgettet og uanset om der er Tale om Nødvendighedsvarer og Luksusvarer. Naar Formaålet er at fordele Tidens Byrder ligeligt efter Evne, synes nærmest en vis *D i f f e r e n t i e r i n g* af Prisstigningerne at være ønskelig, saaledes at Nødvendighedsvarernes Priser holdes nede, medens de mindre nødvendige Ting og Luksusvarerne faar Lov at stige. Ogsaa hvad angaar Smaavarer uden væsentlig Betydning i Budgettet, kan man fra dette Synspunkt roligt lade Knapheden udøve sin normale Virkning. Skulde visse Medborgere tjene ekstraordinært store Indtægter paa Prisstigningerne, kan der reguleres herpaa ad Skattevejen.

Skal en generel, direkte Prisregulering motiveres, maa det ske ud fra det i forrige Hovedafsnit omtalte Langtidshensyn: At forhindre en kumulativ Stigning i Prisniveauet, som det senere bliver vanskeligt at forvandle til et tilsvarende Prisfald. En almindelig Begrænsning af Prisforhøjelserne kan navnlig forhindre Prisop-

gang paa Grund af Panik og Spekulation. Men saadanne Prisstigninger har kun Betydning ved bestemte Lejligheder og kræver næppe nogen permanent Priskontrol. Et almindeligt Forbud mod Forhøjelsen af Avancen kan maaske saa at sige holde Priserne i Underkant, saa længe Forsyningerne er nogenlunde rigelige, men det turde være tvivlsomt, om denne Form for Priskontrol vil vise sig effektiv overfor en virkelig Knaphed. Til Forhindring af en kumulativ Stigning af Prisniveauet er det iøvrigt igen et særligt Udvalg af Varer, man i særlig Grad maa sætte ind overfor, og desuden maa hele Prisniveauet stadig i første Række reguleres ved penge- og valutapolitiske Midler, selv om en eventuel Importbegrænsning kan lade et vist Spillerum aabent for den direkte Priskontrol.

Konklusionen af de foregaaende Betragtninger maa blive, at den direkte Priskontrol bør koncentrere sig om de vigtigste Nødvendighedsvarer, Halvfabrikata og Raastoffer og at man her til Gengæld tager fat med effektive Midler. Vejledende Prisnoteringer er bedre end det blotte Forbud mod Forhøjelse af Avancen, men egentlige Maksimalpriser er endnu bedre. En særlig Form for Priskontrol er indført ved § 13 i Bekendtgørelsen af 19. Oktober 1939. Priskontrolraadet kan herefter fastsætte, at Forhøjelse af visse Trust- og Kartelpriser skal anmeldes paa Forhaand, og hvis Raadet finder det nødvendigt, kan de anmeldte Prisforhøjelser ikke træde i Kraft, før en Undersøgelse er foretaget. I saa Fald er altsaa i Virkeligheden den gamle Pris indtil videre Maksimalpris. Fordelen ved denne Form for Prisregulering er fra Priskontrollens Synspunkt, at Initiativet til Prisforhøjelserne og Bevisbyrden for deres Nødvendighed hermed er lagt over paa Erhvervene selv. Endvidere undgaas det, at Kontrollen stilles overfor et fait accompli, før en Maksimalpris er fastsat. —

Ved Priskontrollens Administration kan man som paa andre Omraader af Kriseadministrationen drage Fordel af den forrige Krigsperiodes Erfaringer. Man kan vel derfor vente, at en Del af de Fejltagelser, der ofte begaas ved en Maksimalprisregulering, bliver undgaaet. F. Eks. den klassiske Fejl at sætte Maksimalpris paa een Vare og lade en anden, der fremstilles af samme Raastof, være ureguleret.

Man kan drage Lære ikke alene af vore egne tidligere Erfaringer, men ogsaa — selv om de politiske Muligheder for at gribe ind i Næringslivets Forhold naturligvis er større i et krigsførende

end i et neutralt Land — af Fejl og Fortrin ved andre Landes Prisregulering under den forrige Krig og i senere Perioder. Naar den engelske Priskontrol under Verdenskrigen synes at have været mere effektiv end den tyske, skyldes det formodentlig i første Række, at Knapheden aldrig blev saa stor i England som i Tyskland. Men maaske maa dog Forklaringen ogsaa i nogen Grad søges i, at Englænderne trods deres Individualisme og Afsky for Regimentering af Næringslivet, da det endelig skulde være, greb haardt fat om Nælden og gennemførte et gennemgribende og nogenlunde rationelt Reguleringssystem. Maksimalpriser blev fastsat ved alle Led i Omsætningen, saavel Fabriks- eller Importørpris som Engros- og Detailpris, og reguleredes Avancen i Stedet for Prisen, fastsatte man det absolutte Beløb og ikke Procenten. Et ledende Princip i hele Priskontrollen var, at man kun tog fat paa at regulere Priserne, hvis man samtidig havde Kontrol over Udbudet, enten ved at Staten optraadte som Importør, eller ved at den indenlandske Produktion afleveredes til Staten til fastsatte Priser.

Man kan lære af Fortidens Erfaringer. Men man maa dog ikke være blind for, at selv om Historien til en vis Grad gentager sig, saa kan den økonomiske Udvikling under den nuværende Krigsperiode, selv i visse Hovedtræk, faa et andet Forløb end sidst. Derfor vil den økonomisk-teoretiske Analyse stadig have sin Værdi ved Siden af Erfaringernes Lære, og heri søger de foranstaaende Betragtninger deres Berettigelse.

Priskontrollens Maal og Midler maa naturligvis foruden den rent økonomiske ogsaa underkastes en politisk Vurdering. Ikke mindst gælder dette de politiske Muligheder for at gennemføre de forskellige alternative Metoder til Prisernes Regulering. En saadan Vurdering ligger det udenfor Forfatterens Opgave og Kompetence at foretage. Her er blot som ledende Hovedsynspunkt opstillet den *F o r u d s æ t n i n g*, at alle efter Evne skal være med til at bære Krigstidens Byrder, og der er gjort et Forsøg paa fra rationelt-økonomiske Synspunkter at foretage en Vurdering af, hvorledes det offentlige Regulering af Priserne kan bidrage til, at dette Maal naas.
